

Folia Protestantica Croatica
Svezak 8

Ruben Knežević

Nismo od jučer

Povijest zagrebačkih baptista

– Prvih sedamdeset godina

(1872. – 1941.)

BIBLIOTEKA

Folia Protestantica Croatica

Svezak 8

RECENZENTI

dr. sc. Marina Schumann

dr. sc. Enoh Šeba

Fotografije na koricama:

EDWARD MILLARD, HEINRICH MEYER,

VINKO VACEK, VÁCLAV ZBOŘIL

Ruben Knežević

Nismo od jučer **Povijest zagrebačkih baptista**

Prvih sedamdeset godina
(1872.–1941.)

Savez baptističkih crkava
u Republici Hrvatskoj

Teološki fakultet
»Matija Vlačić Ilirik«

Baptistička crkva
Zagreb

Zagreb, studeni 2024.

Nismo od jučer bio je naslov predavanja koje je dr. sc. Davorin Peterlin održao 28. prosinca 2005. u Baptističkoj Crkvi u Zagrebu, razmatrajući razdoblje od 1872. do 1921. te nastojeći među slušateljima posvijestiti činjenicu o dubokoj povijesnoj ukorijenjenosti baptističkih kršćana u vjerskom tkivu suvremenog Zagreba. Njemu, kao dugogodišnjem prijatelju, bratu i suradniku te predanom proučavatelju baptističke povijesti i agramerskog vjerskog života, posvećujem ovu knjigu.

Predgovor autora

Ova je knjiga prvi dio bogate zagrebačke baptističke povjesnice i opisuje najranije početke i formativno razdoblje zagrebačke Baptističke crkvene općine. Ona predstavlja jedno od prvih žarišta baptizma na hrvatskom prostoru i najstarija je ovdašnja crkveno organizirana skupina baptista koja u kontinuitetu djeluje do danas.

Ova znanstvena monografija o zagrebačkim baptistima – koja opisuje njihovih prvih sedamdeset godina postojanja i djelovanja (1872. – 1941.) – detaljno prikazuje okolnosti i proces nastanka prve baptističke crkvene općine na području Hrvatske, koja će do kraja Prvoga svjetskog rata djelovati u okviru tadašnje austro-ugarske državno-političke zajednice te nastaviti svoj život i rad do 1941. u novoosnovanoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno Jugoslaviji. Posebna se pažnja posvećuje duhovno-vjerskom kontekstu te posljedicama važećih pravnih odredbi koje su regulirale formiranje te djelovanje prve baptističke crkvene općine, kao i sličnih protestantskih zajednica u Zagrebu tijekom druge polovine 19. stoljeća. Sve su one bile smatrane zakonom nepriznatim vjeroispovijestima, ali su prepoznavale svoj *modus operandi* unutar zakonskih propisa koji su regulirali rad sljedbi i općenito uvjete javnih sastajanja, uspješno se ponekad pritom koristeći i samim duhom propisa koji su određivali djelovanje zakonom priznatih protestantskih vjeroispovijesti. Duhovno-vjerski kontekst nastajanja zagrebačke baptističke zajednice sagledava se naročito u ozračju djelovanja kolportera Britanskoga i inozemnog biblijskog društva koji, počev od kasnih 1860-ih, raspačavaju popularne nekatoličke svetopisamske prijevode u hrvatskim krajevima, te pijetističkih duhovnih gibanja u zagrebačkoj Evangeličkoj Crkvi, potaknutih djelovanjem biblijskih kolportera-evangelista, obrazovanih u misijskoj školi pri Pilgermission St. Chrischona.

Posebice se, nadalje, opisuje život, djelovanje te uloga ključnih vjernika, osnivača i pionira prve zagrebačke baptističke općine: Heinricha Meyera, Dragutina Žigera, Stjepana Bedekovića, Josipa Bolfa, Rade Pešuta, Franza Horaka i Ivana Zrinščaka te, poslije Prvoga svjetskog rata, Josipa Balubana, Tomislava Vincetića i ostalih. Od 1927. zagrebačke će baptiste predvoditi propovjednik Vinko Vacek kada će oni, tijekom 1930-ih godina, postupno zadobivati svoju vjersku i kulturološku prepoznatljivost. Vacek će ostaviti trajan pečat u cijelome onodobnom jugoslavenskom baptizmu. Nakon njegove smrti zagrebačku će crkvu preuzeti Václav Zbořil koji će je predvoditi do sredine Drugoga svjetskog rata.

Najranijom poviješću zagrebačke Baptističke crkvene općine znanstveno se dosad najviše i najdetaljnije bavio Davorin Peterlin (1959. – 2010.), održavši o toj tematici nekoliko zapaženih predavanja (Peterlin 2005; 2006c) te objavivši nekoliko iscrpnih crkvenopovijesnih prikaza u znanstvenim časopisima koji u cijelosti ili dijelom obrađuju ovu tematiku (Peterlin 2000; 2006b; 2007; 2008a; 2008b). Posebno su važni njegovi radovi 'Počeci Baptističke crkve u Zagrebu 1870. – 1921.' i 'Baptistička crkva u Zagrebu: Rane godine (1921. – 1927.)' objavljeni u *Časopisu za suvremenu povijest* 2006. i 2008. godine, te "Tabita": Prvo baptističko udruženje sestara u Zagrebu (1937. – 1946.)', objavljen 2007. u *Kairosu*, u kojima je na temelju novopronađene povijesne građe – koju je u pohrani uglavnom držao njegov otac Vinko – pokušavao rasvijetliti neke dvojbe i nedoumice što su se provlačile u dotadašnjoj baptističkoj historiografiji, kao i predočiti nove spoznaje o ranim zagrebačkim baptistima.¹ Zbog naravi svoga posla, koji mu je uzrokovao stalna seljenja diljem Europe, nije bio u mogućnosti kontinuirano poraditi na ovoj tematici te u cijelosti i dorečeno zaokružiti jedno od svojih životnih djela, a nenadana i prerana smrt tužno je okončala njegova "agramerska" istraživanja, kako ih je znao nazivati.

Ova se knjiga velikim dijelom temelji i na povijesnoj građi, koju mi je Davorin – još za života – slao u kopijama, kao i njegov otac Vinko nakon Davorinova preranog odlaska, budući da su se naša istraživanja povijesti baptizma na južnoslavenskom prostoru često ispreplitala te smo redovito dijelili saznanja i dokumentaciju. Znatno dio građe primio sam i iz arhiva *Pilgermission*, na čemu sam zahvalan gđi Barbari Trebing (*Theologisches Seminar St. Christophona*) te evangeličkom povjesničaru i dragom suradniku Mattiju Korpiahu kao posredniku.

¹ Osim Peterlinovih radova postoji i više drugih povijesnih prikaza – navedenih u popisu izvora i literature – koji se dijelom ili u cijelosti dotiču povijesti zagrebačkih baptista. Od novijih popularno-povijesnih prikaza treba spomenuti prigodnu ilustriranu knjižicu *Miljokazi*, izdanu povodom obilježavanja 150. godišnjice baptističkog svjedočanstva u Zagrebu (Mraz, S. i Ž. 2022).

Važna saznanja o ranom djelovanju biblijskih kolportera u Zagrebu i Hrvatskoj crpljena su također iz godišnjih izvješća te publikacija biblijskih i misijskih društava (ABFMS, ABMU, ABPS, ABS, BFBS i drugih) koja su danas većinom dostupna putem specijaliziranih internetskih stranica. Nekim vrijednim podacima o baptistima na prijelazu stoljeća moglo se također pristupiti ciljanom pretragom u starim novinama i časopisima, dostupnim obično na portalima starih novina u hrvatskim i srpskim knjižnicama. Velik dio hrvatskih crkvenih matičnih knjiga digitaliziran je u Hrvatskom državnom arhivu i besplatno dostupan putem genealoškog portala *Family Search*, što je znatno pripomoglo istražiti matične podatke prvih zagrebačkih baptističkih vjernika. Pomalo i 'detektivskim' pristupanjem ovim do sada uglavnom neistraživanim izvorima informacija bilo je moguće doprijeti do detaljnijih, dosad u potpunosti nepoznatih podataka o najranijim zagrebačkim baptistima, posebice o Žigeru, Bedekoviću, Bolfu, Pešutu, F. Horaku, Tvrdorieki, Žabiću i Zrinščaku.

Također sam zahvalan osoblju Sveučilišnog centra za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik na posredovanju pri dobavi primjeraka skenirane građe iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, kao i uredu Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj na susretljivosti i pomoći pri pregledu i kopiranju povijesne građe iz njihova arhiva. Zahvalan sam također i Lidiji Opačić iz Zagreba, na uvidu u izvornike najstarije zagrebačke baptističke povijesne građe koju je Davorin još za života kod nje pohranio. Također dugujem zahvalnost za vrijedne informacije, fotografije i dokumentaciju naročito i Neli (Nadi) Mayer Williams te Ivanu Vaceku iz Zagreba, beogradskom baptističkom pastoru Dani Vidoviću te tamošnjem propovjedniku Hristove crkve Drašku Đenoviću, baptističkom pastoru Davidu Dobutoviću iz Andrijaševaca, Ivi Lovrec Štefanović iz Zagreba, Eddieju Matetiću iz Loraina, Ohio te brojnim nespomenutim pojedincima koji su pripomogli pokojom vrijednom informacijom. Posebnu zahvalnost upućujem Željku Mrazu, glavnom tajniku Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj, potom Filipu Grujiću, pastoru Baptističke Crkve u Zagrebu, kao i dr. sc. Lidiji Matošević, voditeljici Sveučilišnog centra za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik, na prepoznavanju važnosti objelodanjivanja informacija o slabo poznatoj zagrebačkoj baptističkoj povijesno-kulturnoj baštini te na sveukupnoj podršci u realizaciji ovog projekta.

Ova je knjiga prvi dio bogate zagrebačke baptističke povijesnice i opisuje najranije početke i formativno razdoblje zagrebačke Baptističke crkvene općine. Ona predstavlja jedno od prvih žarišta baptizma na hrvatskom prostoru i najstarija je ovdašnja crkveno organizirana skupina baptista koja u kontinuitetu djeluje do danas. Stoga će u dogledno vrijeme uslijediti i nastavak ove davno započete priče koji će obuhvatiti život i rad zagrebačke Baptističke Crkve do u najnovije doba.

Nismo od jučer bio je naslov predavanja koje je dr. sc. Davorin Peterlin održao 28. prosinca 2005. u Baptističkoj Crkvi u Zagrebu, razmatrajući razdoblje od 1872. do 1921. te nastojeći među slušateljima posvijestiti činjenicu o dubokoj povijesnoj ukorijenjenosti baptističkih kršćana u vjerskom tkivu suvremenog Zagreba. Njemu, kao dugogodišnjem prijatelju, bratu i suradniku te predanom proučavatelju baptističke povijesti i agramerskog vjerskog života, posvećujem ovu knjigu.

Ruben Knežević

U Rijeci, o Danu reformacije 2024.

Riječ nakladnika

Jer, tko je prezreo dan skromnih početaka?
Knjiga proroka Zaharije 4,10

Baptistička Crkva Zagreb kao jedna od najvećih i najstarijih protestantskih slobodnih crkava dobiva svoju prvu znanstvenu historiografsku monografiju zahvaljujući predanom istraživačkom radu i “pomalo detektivskom pristupanju” autora Rubena Kneževića. Ne znam nikoga tko bi tako minuciozno i pedantno istražio neki podatak i događaj kao što to on čini, a da se u tome očituje iskonska radost i ozarenost zbog pronađenog do tada nepoznatog podatka.

Nastavljajući se na znanstvene radove i istraživanja dr. sc. Davorina Peterlina, koji je svoja prva vjernička i pastoralna iskustva stekao upravo u Baptističkoj Crkvi Zagreb, autor ove knjige odlazi još nekoliko koraka dalje u otkrivanju podataka koji nisu do sada bili dostupni javnosti, istražujući arhive i vodeći korespondenciju sa svakim tko bi mu mogao dati neki koristan podatak. Ovom prigodom zahvaljujem u ime nakladnika svima onima koji su ustupili svoje arhive, dokumente i fotografije, onim redom kako ih je autor naveo u svom predgovoru.

Izbjegavajući pretjeranu sentimentalnost ili jeftinu hagiografiju autor nam donosi historiografski točan i precizan uvid u nastajanje Baptističke Crkve Zagreb temeljem do sada dostupnih izvora.

Današnji vjernici zagrebačke Baptističke Crkve mogu u ovoj monografiji prepoznati Božje djelovanje koje se očituje u teškim, mukotrpnim početcima, prekidima i ponovnim pokušajima u osnivanju crkvene zajednice što nas podsjeća na biblijski redak “jer tko je prezreo dan skromnih početaka?” (Zaharija 4,10).

Prikaz nastanka ove zajednice, u ne baš prijateljskom i prijemčivom okruženju, pruža nam niz podataka i o stanju vjerske slobode sredinom devetnaestoga i početkom dvadesetog stoljeća u tadašnjem Zagrebu. Vjerska sloboda nije nešto što se podrazumijeva samo po sebi, a ova nam monografija otkriva – na primjeru “sisačkog slučaja” i pregledom zakonskih propisa koji su se odnosili na protestantske vjernike, a posebice na baptiste – kako su neki naši predci bili spremni platiti cijenu za svoja vjerska uvjerenja ili rečeno njihovim, odnosno novozavjetnim rječnikom, pokazati što to znači “trpjeti za Krista”.

Društvena previranja i promjene u pravnim sustavima i državnim ustrojima utjecali su na razvoj malene vjerske skupine koja traži i gradi svoj vjernički identitet.

Autor sagledava nastanak zagrebačke Baptističke Crkve u njezinu povijesnom kontekstu kao i širem kontekstu razvoja baptističkih crkava u svijetu. Sigurno će i ova monografija doprinijeti nekom budućem naraštaju u promišljanju i oblikovanju misijske svijesti i misionarskog djelovanja što je svojstveno “slobodnim crkvama” u njihovoj zadaći služenja u današnjem globalnom i pluralnom svijetu.

Utjecaj zagrebačke Baptističke Crkve na povezivanje baptističkih crkava na hrvatskom i prostoru bivših država ukazuje na sjeme jedinstva i suradnje koje je posijano već u tadašnjoj malenoj skupini vjernika, u samim njezinim počecima. Takav duh i način djelovanja održao se u zagrebačkoj Baptističkoj Crkvi i u drugom dijelu njezine povijesti koja se nastavlja i danas.

U ovoj monografiji nećemo pronaći superheroje, ali ćemo saznati više o nama dosad nepoznatim ljudima koji su u svojim nesavršenostima pokušavali slijediti Krista do samog kraja.

Organizacija i ustroj crkvenog života Baptističke Crkve Zagreb bilo je nešto sasvim novo i neobično za do tada jedino poznati strogo hijerarhijski ustroj crkve. Od svojih početaka vjernici zagrebačke Baptističke Crkve na crkvenim sastancima (“skupštinama”) zajedno donose odluke koje se tiču pitanja važnih za život i rad zajednice. Kongregacijski model upravljanja crkvom nešto je što se trebalo zajednički učiti, pa i na pogreškama, te dogovoriti kao model života u zajednici. Autor nam u svojoj monografiji otvara vrata u svijet u do tada, na ovim prostorima, nepoznat način bogoslužja, krštenja, vjenčanja i organizacije crkvenih događanja.

Vjerujem kako će i mnoge današnje protestantske slobodne crkve, kako baptističke tako i ostale crkve sličnog ustroja i uvjerenja, pronaći mnoge dodirne točke sa svojim vlastitim iskustvima i situacijama kroz koje su prolazili ili se sada u njima nalaze.

Povijest manjinskih vjerskih zajednica nije nešto što je toliko zanimljivo javnosti, ali otkriva mnoge korisne podatke o onima koji su drugačiji i

različito prakticiraju svoju kršćansku vjeru. Oni time doprinose razvoju hrvatskog društva, njegovoj multikulturalnosti, multireligioznosti i multietničnosti.

Koristeći se naslovom ove knjige – i još jedne poznate knjige o drugim kršćanskim crkvama – možemo sažeti povijest zagrebačke Baptističke Crkve u rečenicu: “Nismo od jučer, ali jesmo kršćani, premda na drugi način.”

Želim zahvaliti autoru ove monografije Rubenu Kneževiću na iscrpnom i predanom istraživačkom radu o povijesti naše crkve.

Zahvaljujem sadašnjem pastoru Baptističke Crkve Zagreb Filipu Grujiću koji je, u svojoj obitelji, predstavnik četvrte generacije baptista u Zagrebu. On je bio jedan od glavnih inicijatora da ovaj projekt ugleda svjetlo dana povodom obilježavanja 150. godišnjice baptističkog svjedočanstva u Zagrebu.

Zahvaljujem voditeljici Sveučilišnog centra za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik Sveučilišta u Zagrebu izv. prof. dr. sc. Lidiji Matošević na tome što je monografija o povijesti Baptističke Crkve Zagreb uvrštena u seriju knjiga *Folia Protestantica Croatica* Teološkog fakulteta “Matija Vlačić Ilirik”.

Zahvalan sam Bogu za sve imenovane i neimenovane vjernike Baptističke Crkve Zagreb čije nasljeđe i mi danas nosimo.

“Zato i mi, okruženi tolikim oblakom svjedokâ, odložimo svaki teret i grijeh koji nas sapinje te postojano trčimo u borbu koja je pred nama!^{1,2} Uprimo pogled u Početnika i Dovođenja vjere, Isusa, koji umjesto radosti što je stajala pred njim podnese križ, prezrevši sramotu te *sjedi zdesna* prijestolja Božjega” (Hebrejima 12, 1-2).

Soli Deo Gloria.

Zagreb, listopada 2024.

Željko Mraz,

Glavni tajnik Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj

Sadržaj

Predgovor autora	6
Riječ nakladnika	12
Sadržaj	16
1. Uvod	21
1.1. Slobodne crkve	24
1.2. Baptizam u kontekstu slobodnih crkava	26
1.3. Početci i širenje baptizma na europskom kontinentu	26
2. Najraniji zagrebački baptistički početci	29
2.1. Biblijska društva i The British and Foreign Bible Society	31
2.2. Prvi suvremeni nekatolički biblijski prijevodi na hrvatskom prostoru	35
2.3. Edward Millard u Zagrebu. Samoborski slučaj	36
2.4. Heinrich Meyer u Zagrebu. Začetci baptističke zajednice	40
2.5. Palmerova protestantska vjernička zajednica i srodne vjerske skupine početkom 1880-ih	52
2.6. Meyerovo nasljeđe	59
2.7. Pokušaj osnivanja zagrebačke Baptističke crkvene općine u 1891.	65
2.8. Zakonski propisi koji su se odnosili na vjernike protestantskih vjeroispovijesti, posebice na baptiste	68
2.9. Osnivači zagrebačke Baptističke crkvene općine	75
2.9.1. Dragutin Žiger – graditelj marijanskog kućnog svetišta i biblijski kolporter	75
2.9.2. Stjepan Bedeković – prijeporan član, ali vjernik do samoga kraja	79
2.9.3. Josip Bolf – ‘Isukrstov katolik’, evangelik, ‘nazaren’ i baptist	87
2.9.4. Rade Pešut – predani misionar i biblijski kolporter među slavenskim useljenicima u SAD	93
2.9.4.1. Simo Tvrdorieka, misionar među slavenskim imigrantima u Ohio i Pennsylvaniji	100
2.9.5. Franz Horak – prvi propovjednik zagrebačke Baptističke crkvene općine	102
2.9.5.1. Pet Horakovih pisama Meyeru	108
2.10. Ivan Zrinščak – predvodnik zagrebačkih baptista nakon Franza Horaka	115
2.10.1. Martin Žabić, ‘biblijski kolporter i biblijski učitelj’	123
	17

2.10.2. Sisački slučaj	125
2.11. Zagrebački baptisti u razdoblju od prijelaza stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata	133
2.12. Oporavak zagrebačke baptističke zajednice tijekom Velikog rata	136
3. Utemeljenje zagrebačke Baptističke crkvene općine nakon Prvoga svjetskog rata	145
3.1. Novo pozicioniranje baptističkog rada i organizacije u poslijeratnoj Europi	147
3.1.1. Londonska baptistička konferencija	148
3.1.2. Detroitška inicijativa i čehoslovačka baptistička konferencija u Clevelandu	149
3.2. Vinko Vacek – budući organizator i predvodnik baptističkog rada u Kraljevini SHS/Jugoslaviji	152
3.3. Daruvarska baptistička konferencija 1921. i službeno osnivanje Baptističke crkvene općine u Zagrebu	156
3.4. Organizacijsko povezivanje hrvatskih i srpskih baptista	161
3.5. Crkveni život zagrebačke Baptističke crkvene općine	167
3.5.1. Postavljanje unutarnje organizacije	167
3.5.2. Crkveni bogoslužni prostori zagrebačkih baptista	174
3.5.2.1. Misijske stanice u Zagrebu i okolici	181
3.5.3. Bogoslužja	183
3.5.4. Evidencije članstva	185
3.5.4.1. Baptističke crkvene matice	190
3.5.5. Krštenja i vjerski prijelazi	193
3.5.6. Pjesmarice duhovnih pjesama i crkvena glazba	198
3.5.7. Ostala crkvena događanja	202
3.6. Zrinščakovo isključenje, rehabilitacija i smrt	209
3.7. Raskol u jugoslavenskom Savezu baptista i smrt Vinka Vaceka	212
3.8. Propovjednik Václav Zbořil i njegovo djelovanje u zagrebačkoj Baptističkoj crkvenoj općini	215
4. Sažetak / Summary	221
Prilozi	231
5. Popis priloga	288
5.1. Dokumenti, novinska građa i fotografije	289
5.2. Popis tablica	291

6. Popis glavnih skraćenica	292
7. Popis izvora i literature	294
7.1. Neobjavljena arhivska građa	295
7.2. Objavljena arhivska građa te zakonski propisi i izvješća	306
7.3. Literatura	311
7.4. Novine, časopisi, adresari i zbirke zakonskih propisa	324
7.5. Enciklopedije i leksikoni	327
7.6. Audiozapisi i PowerPoint prezentacije	327
7.7. Korespondencija	328
7.8. Razgovori	328
7.9. Ostali podatci iz internetskih izvora	329
8. Kazalo osobnih imena	331
9. Bilješka o autoru	348

1.

Uvod

Baptists emerged in Europe in areas long dominated by strong state churches, areas that had little or no heritage of religious liberty. During the Reformation the Free Church groups were largely stamped out on the Continent, a fact with far-reaching significance not only for the later history of Baptists but also for retarding the development of democracy there. Economic and political turmoil marked the generation from 1830 to 1860 in much of Europe, and in that revolutionary environment Baptists got their first toehold.

Baptisti su se pojavili u Europi u područjima u kojima su dugo imale prevlast jake državne crkve, odnosno u područjima koja su nasljeđovala malo ili nimalo vjerske slobode. Tijekom reformacije, skupine koje su zastupale slobodno-crkveni pristup bile su na kontinentu većinom potisnute, što je činjenica od dalekosežnog značenja ne samo za kasniju povijest baptista nego i za usporavanje razvoja tamošnje demokracije. Ekonomska i politička previranja obilježila su generaciju od 1830. do 1860. u većem dijelu Europe, a u tom revolucionarnom okruženju baptisti su pronašli svoje prvo uporište.

Harry Leon McBeth, *The Baptist Heritage* (Nashville, Broadman Press, 1987), str. 474.

1. Uvod

Počeci vjerskih okupljanja zagrebačkih baptista krajem 19. stoljeća i utemeljenje prve tamošnje baptističke općine jedno su od prvih žarišta baptizma na hrvatskom prostoru. Nakon relativno rane pojave i kratkotrajnog uspjeha prvotnog protestantizma među Hrvatima u 16. stoljeću, drugi će i pomalo drukčiji val protestantskog nauka i crkvenosti osjetnije dodirnuti hrvatske krajeve tek tijekom druge polovine 19. stoljeća. Tradicionalni protestantski vjernici 16. stoljeća – evangelici (luterani), reformirani (kalvini) i anglikanci – predstavljaju pripadnike triju najstarijih protestantskih konfesija. One su na svome crkvenom području već zarano stekle status državno priznate crkve. Teološki se pozivaju na izvorni reformacijski identitet i nauk (opravdanje isključivo vjerom, *sola fide*; spasenje po Božjoj milosti, *sola gratia*, a ne po ljudskim zaslugama; vrhovni autoritet Biblije u svim pitanjima vjere i života, *sola scriptura*) te na višestoljetnu neprekinutu reformacijsku tradiciju. S druge strane, vjernici netradicionalnih protestantskih crkava,² koji se na hrvatskom prostoru počinju pojavljivati od druge polovine 19. stoljeća, također su sljednici reformacije i drže se izvornih protestantskih načela. Oni, međutim, pripadaju pokretu tzv. slobodnih crkava.

- 2 Ponegdje ih u literaturi nazivaju i neoprotestantima ili novoprotestantima (posebice u srpskim izvorima, usp. Đurić-Milovanović 2012, i dr.), kojom ih se terminologijom nastoji razlikovati od tradicionalnih protestanata. Termin “neoprotestantizam” prvotno je, međutim, upotrijebio njemački teolog i filozof Ernst Troeltsch (1865. – 1923.) u drugačijem smislu, označivši njime drugu glavnu epohu protestantizma, koja se proteže tijekom 18. i 19. stoljeća, a nastala je pod utjecajem pijetizma i prosvjetiteljstva. Karakterizira je napuštanje isključivo denominacijske oporbe katolicizmu i crkvene, nadnaravne koncepcije srednjovjekovne kulture, te povezivanje i uključivanje u vrijednosti i razvoj modernog doba, uz priznanje emancipacije svjetovne kulture (usp. Albrecht 2015: 26-29; Hohlwein 1960: 1430-1432).

1.1. Slobodne crkve

Izričaj “slobodne crkve” prvotno je upućivao na one europske protestantske crkve koje su se odvojile od državne vlasti i državne crkve. Izvorno su se uobličile u doba protestantske reformacije u Švicarskoj kada su vodeći predstavnici “švicarske braće”, jedne umjerenije anabaptističke struje,³ zahtijevali

- 3 Anabaptističke skupine 16. stoljeća njihovi su suvremenici negativno tretirali, kakav je stav zauzeo i veći dio crkvene i sekularne historiografije tijekom nekoliko stoljeća. Premda su začetnici anabaptizma ostavili važne pisane tragove o svojim počecima, oni nisu sustavno teološki i organizacijski razradili elemente koji bi ovom gibanju u cjelini dali svojstva pokreta ili crkvenosti. Kasnija povijesna građa o anabaptistima sastoji se uglavnom od polemičkih napisa njihovih protivnika, što se još više odrazilo na negativnu recepciju njihova nasljeđa. Terminom *anabaptist*, koji potječe iz sudske prakse nadležnih crkvenih i svjetovnih vlasti, pripadnike ovih skupina njihovi su protivnici optuživali kao one koji prakticiraju ponovno krštenje. To se, prema odredbama Teodozijevih i Justinijanovih zakonika iz petog i šestog stoljeća, kažnjavalo i smrću (Williams 1992: 360-361). Anabaptisti pak nisu zagovarali ponovno krštenje nego krštenje svjesnih, u načelu odraslih vjernika. Kako se naziv *anabaptist* proširio od 16. stoljeća na sve protestantske vjerske radikale, bez obzira na njihovu vjersko-teološku pozadinu, stoga se, umjesto terminom *anabaptizam* (u širem smislu), ispravnije služiti izričajem *radikalna reformacija*, a anabaptizam vezati isključivo uz bibliistički orijentirane radikalne protestantske grupe. Pod takvima se podrazumijevaju “švicarska braća” (uključivo i srodne skupine koje djeluju u južnoj Njemačkoj i Nizozemskoj). Oni se smatraju izvornim anabaptistima (anabaptisti bibličisti), a pojavili su se oko 1523., u Zwinglijevo doba. Njihova se radikalnost ogledavala u činjenici što su zabacivali sve crkvene tradicije u korist biblijskih načela, inzistirali su na krštenju svjesnih vjernika i strogo odvajanju crkve od države te ponovnom otkrivanju neposrednog zajedništva u kršćanskom duhu i primjerenom etičkom životu. Nailazili su na protivljenje i progon Zwinglijeve Reformirane Crkve i ostalih tradicionalnih protestanata. Među najistaknutijim su njihovim predstavnicima bili Felix Manz (oko 1498. – 1527.), Conrad Grebel (oko 1498. – 1526.), George Blaurock (oko 1491. – 1529.), Baltasar Hubmaier (oko 1480. – 1528.) i Menno Simons (1495. – 1561). Kasniji baptistički pokret imao je stanovite dodirne veze s idejama uglavnom ove skupine umjerenih anabaptista, a konkretno putem kontakata s anabaptistima, pojedincima, koji su već tijekom 16. stoljeća emigrirali u Englesku, te posebice, odmah početkom 17. stoljeća, i s nizozemskim menonitima (Knežević 2001: 24-25). Negativnoj recepciji anabaptizma umnogome je pridonijela münsterska tragedija kada je 1534. skupina radikalnih anabaptističkih hilijastika preuzela grad, proglasivši uspostavljanje Novog Jeruzalema i autoritativnu teokratsku državicu. Biskupova je vojska 1535. provalila u grad i grubo okončala pobunu. Pad Münstera pospješio je progone anabaptističkih radikala diljem Europe, a preživjele su samo umjerene skupine. One su, međutim, bile opterećene negativnim konotacijama naziva “anabaptist” koji se u javnosti najčešće percipirao u krajnje heretičkom i fanatičkom smislu. Zbog sličnosti riječi “baptist” i “anabaptist” ova se negativna percepcija protezala i na baptiste u prvim desetljećima njihova djelovanja na hrvatskom prostoru. Tako će vjerski skup, koji je zagrebački baptist Ivan Zrinščak (1852. – 1928.) organizirao 1900. o Uskrsnjem ponedjeljku u Sisku, izvješća u tisku opisati kao djelovanje sekte “s bludnjama anabaptista, patarena i idoloklasta” (N. N. 1900d: [3]; 1900f: [3]).

radikalniju reformaciju od one koju su predvodili Martin Luther (1483. – 1546.), Huldrych Zwingli (1484. – 1531.) i Jean Calvin (1509. – 1564.). Nastojali su uspostaviti, kako su smatrali, istinsku crkvu koja bi se sastojala od ljudi koji su svojoj odluci o kršćanskom obraćenju svjesno pristupili te je tek potom potvrdili krštenjem. Stoga slobodne crkve nisu priznavale krštenje djece, nego su prakticirali krštenje osoba tek u onoj dobi kada budu u stanju osobno ispovijediti svoju vjeru. Po definiciji, takva crkva ne bi onda mogla opstojati kao državna niti uključivati sve pripadnike neke države (Melton 2005: 236).⁴ Razlikovna karakteristika slobodnih crkava osobito je dakle dolazila do izražaja u uvjetima postojanja uspostavljene državne ili službene crkve, odnosno državno priznatih crkava čije je djelovanje bilo regulirano državnim vjerskim propisima.⁵

U najširem smislu riječi pokret slobodnih crkava nastoji obnoviti novoza-
vjetni uzor Duhom predvođene zajednice vjernika, a uključuje pojedince iz različitih protestantskih crkvenih sredina i nauka. Temeljni se naglasak postavlja na vjernički neposredan odnos i osobnu odgovornost pred Bogom te na svakodnevnu praktičnu pobožnost i vjerničku zauzetost, dok se drugotna pažnja posvećuje crkvenoj organizaciji, liturgiji i strogo obvezujućim krutim načelima vjerovanja. Slobodne crkve⁶ najčešće su kongregacijskog crkvenog uređenja, no prilagođenog svojoj posebnoj situaciji. Različite slobodne crkve imat će i ostale svoje specifičnosti; baptisti će tako isticati važnost kršćanskog iskustva i osobnog svjedočanstva za pristup crkvenoj zajednici koji je dragovoljan i osoban te slijeđenje visokih kršćanskih etičkih standarda u životu te djelovanju pojedinca i vjerničke zajednice. Zagovarat će, nadalje, svećenstvo svih vjernika te demokratski ustroj vjerničke zajednice i njezinu neovisnost unutar svoje denominacije (više crkvene strukture imaju koordinirajuću i savjetodavnu ulogu, ne i upravnu), potom odvojenost crkve i države te s tim

4 Krštenje svjesnih vjernika bio je “simbol i konstitutivno načelo ponovno prepoznate crkve okupljenih vjernika koji nisu više sastavnim dijelom državno-crkvenog jedinstva (Corpus Christianum), nego su to ljudi koji su povezani zavjetom, raspršeni ostatak, koji se uvijek iznova okuplja Božjim Duhom i njegovom Riječju” (Williams 1992: 1289).

5 U suvremeno će doba i slobodne crkve dijelom dopuštati stanovito zadiranje države u vjersko područje, odnosno prilagoditi se ispunjavanju uvjeta za zakonsko priznanje svoje vjeroispovijesti, kako bi im bio omogućen legalan vjerski i crkveni rad, kao i aktivnosti na odgojno-obrazovnom, kulturnom, dušobrižničkom, karitativnom i humanitarnom području (Knežević 2006: 8).

6 Ovisno o načinu pristupa njihovu podrijetlu i nauku, ove se crkve u Hrvatskoj često određuju i izričajima “evandeoske crkve” te “crkve reformacijske baštine”. U ovoj se knjizi preferiraju termini “protestantske crkve sljednice reformacije” odnosno “slobodne crkve”, razumijevani dakle u opreci prema tradicionalnim velikim reformacijskim crkvama. Izbjegava se neprecizna, ali danas uglavnom nekritički prihvaćena te popularno uvriježena sintagma “crkve reformacijske baštine”.

povezanu dragovoljnost i spremnost za samostalno financijsko podupiranje crkve, bez isključivog oslanjanja na državne crkvene potpore.

1.2. Baptizam u kontekstu slobodnih crkava

Suvremeni povijesni pristup proučavanju podrijetla i razvoja baptizma promatra ga u kontekstu nastanka pokreta slobodnih crkava (Torbet 1987: 17). Kako je spomenuto, za razliku od tradicionalnih crkava (koje više naglašavaju liturgiju, credo, organizaciju i strogu crkvenost, slobodnocrkveni pokret veću važnost pridaje zajedništvu slobodno udruženih vjernika koji teže neposrednom uspostavljanju svoga odnosa s Bogom na više osobnoj osnovi, postavljajući liturgijske i slične putove pristupa u drugi plan. U često spominjanoj sociološkoj klasifikaciji kršćanskih crkava i skupina, koju je 1912. predložio protestantski teolog i filozof Ernst Troeltsch (1865. – 1923.) baptisti bi se tada ubrajali u tzv. sljedbovni tip kršćanstva ("Sektentypus"), za razliku od tradicionalnog, crkvenog tipa ("Kirchentypus"). Dok je crkveni tip kršćanstva "pretežno konzervativna, relativno svjetski afirmirana, masovna i stoga načelno univerzalna, tj. sveobuhvatna organizacija" (Troeltsch 1923: 362), sljedbovni tip predstavlja relativno manje skupine koje teže osobnom, unutarnjem razvoju i osobnoj, izravnoj povezanosti među članovima svog kruga, te su stoga ovisne o formiranju manjih skupina i odricanju od svjetskih probitaka; ponašaju se ravnodušno, tolerantno ili neprijateljski prema svijetu, državi, društvu, jer se ne žele s njima integrirati, nego ih izbjegavaju i prepuštaju sebi samima ili ih možda zamjenjuju svojom zajednicom (Troeltsch 1923: 362). Baptisti stoga naglašavaju važnost kršćanskog iskustva za crkveno zajedništvo i potrebu demokratičnosti crkvenog života; crkvenu pak organizaciju razumijevaju kao drugotnu. Etički se radikalno postavljaju prema pojedincu, a naglašuju voluntarizam u pogledu financiranja crkvenih aktivnosti (Torbet 1987: 17).

Baptisti također, slijedeći svoje davne anabaptističke uzore, krštavaju samo one vjernike koji su navršili dob kada su u stanju svjesno ispovijediti svoju vjeru. Krštavanje vjernika uranjanjem – kao simboliziranje umiranja starom životu te izranjanja u novi – nije ipak jedina distinktivna baptistička odlika – premda je izvanjski najuočljivija i trajno ucijepljena u sam njihov naziv (od grč. βαπτίζω – uroniti; krstiti).

1.3. Početci i širenje baptizma na europskom kontinentu

Baptističke crkve imaju svoje neposredne početke u reformacijskim gibanjima u Engleskoj krajem 16. stoljeća, unutar independentnih i separatističkih

ogranaka puritanskog pokreta,⁷ a u dodiru s umjerenim anabaptističkim (menonitskim) duhovnim strujanjima s kontinenta. Rani baptizam 17. stoljeća nije imao gotovo nikakva utjecaja na razvoj baptizma u kontinentalnoj Europi. Uspješno je, međutim, napredovao u Engleskoj, posebice nakon što su tamošnji baptisti stekli krajem stoljeća zakonsku toleranciju.⁸ Na sjevernoameričkom su prostoru baptizam izuzetno uspješno širili engleski iseljenici puritanskih vjerskih nazora, disidenti u odnosu na državnu Englesku Crkvu, koji su naposljetku usvojili baptistički nauk. Početkom 20. stoljeća baptisti su, uz metodiste, najbrojnija tamošnja protestantska zajednica (Religious Bodies 1910: 25).

Tek će misijska aktivnost britanskih i posebice američkih baptista u 19. stoljeću te njihovi misijski projekti realizirani putem različitih misijskih, biblijskih te filantropskih društava, ponekad i ne isključivo baptističkih, potaknuti jači zamah i kontinuirani daljnji razvoj baptizma na europskom kontinentu, ponajprije njemačkog, koji će potom – pod vodstvom Johanna Gerharda Onckena (1800. – 1884.) – postati ishodištem baptističkog pokreta te stvaranja organizirane baptističke crkvenosti diljem Europe. Ovomu treba pridodati i utjecaj postojećih vjerskih organizacija anabaptističkog podrijetla. Naposljetku, odmah početkom 20. stoljeća, osnovan je 1905. u Londonu Svjetski savez baptista (Baptist World Alliance), koji će koordinirati i usmjeravati baptistički rad u Europi, naročito u razdoblju do početka Drugoga svjetskog rata (Torbert 1987: 168).⁹

7 Ekstremniji engleski protestanti koji su bili nezadovoljni vjerskim reformama u vrijeme vladavine engleske kraljice, protestantkinje Elizabete I (vlada od 1558. – 1603.). Ona je, stupanjem na vlast, odmah prionula rješavati religijske podjele koje su nastajale u vrijeme njezinih katoličkih i protestantskih prethodnika (Henrika VIII., Edwarda VI. i Mary Tudor). Elizabeta I izabrala je inkluzivni srednji put između tradicionalne katoličke te službene protestantske vjere (kalvinizma). Međutim, puritanci su (engl. *Puritans*, od kasnolat. *puritas*, čistoća), nezadovoljni ovim vjerskim kompromisom, tražili daljnje pročišćavanje Engleske Crkve od svih navodnih nebiblijskih i iskvarenih oblika bogoslužja. Nisu bili u većini, no bili su moćni i utjecajni. Za sve su modele javnog ispovijedanja vjere zahtijevali izričitu biblijsku podlogu, dok su sve ostale načine smatrali papinskim, praznovjernim, idolopokloničkim i antikršćanskim. Isprva su se okomili na crkvene ukrase, svećeničku odjeću, orgulje, znak križa, crkveno sudstvo, dok su odgovarajući naglasak postavljali na propovijedanje, obdržavanje nedjelje i položaj oltara. Namjesto episkopalne hijerarhije Engleske Crkve zalagali su se za kalvinističko prezbiterijanstvo. Kada je pokret u kasnom 16. stoljeću poprimio i političko značenje, započinju progoni protiv njih. Mnogi stoga emigriraju u Sjevernu Ameriku, gdje su stvorili jezgre brojnih protestantskih crkava i sljedbi (baptisti, kvekeri, kongregacionalisti, prezbiterijanci i dr.). Aktom o vjerskoj toleranciji (*Act of Toleration*, 1689.) omogućeno im je legalno djelovanje u Engleskoj, kao i svim ostalim konfesijama. (Usp. ODCC 1997: 1351).

8 *Act of Toleration*, 1689.

9 Baptisti su danas jedna od najvećih svjetskih protestantskih denominacija. Ukupni broj vjernika varira u raznim statistikama, ovisno o metodologiji

Baptističke ideje, međutim, ne dodiruju južnoslavenski i hrvatski prostor jednakim intenzitetom iz svih smjerova. U najranijem razdoblju baptizma u hrvatskim zemljama – koje se od 1867. do kraja Prvoga svjetskog rata nalaze većim dijelom u sastavu Austro-Ugarske, u državnoj cjelini “zemalja ugarske krune” – najvažnija su dva, međusobno povezana utjecaja: misijsko i literarno djelovanje agenata i kolportera Britanskog i inozemnog biblijskog društva (The British and Foreign Bible Society, dalje: BFBS) te kontakti i suradnja s njemačkim baptistima u Austriji i Mađarskoj. Ovi se utjecaji prepoznaju i pri nastanku te djelovanju zagrebačke Baptističke Crkve u prvim desetljećima njezine povijesti, od 1872. do kraja Prvoga svjetskog rata.

izračuna, a procjene se kreću od 50 do 170 milijuna vjernika. Egzaktni podatci postoje za dvije najveće organizacije. Baptističke crkve okupljene unutar Svjetskog saveza baptista (Baptist World Alliance) broje oko 51 milijun vjernika (<https://baptistworld.org/>; <https://baptistworld.org/members/>, 19. 7. 2024.). Još oko 13 milijuna vjernika baptista pripada crkvama članicama američkog Južnobaptističkog saveza (Southern Baptist Convention) koji djeluje izvan BWA (<https://www.sbc.net/about/what-we-do/fast-facts/>, 19. 7. 2024.). Prema istraživanju koje je proveo povjesničar Sébastien Fath, istraživač na Centre national de la recherche scientifique u Parizu, baptistički pokret u svijetu danas pak okuplja oko 170 milijuna kršćana (Frayse 2020). U Hrvatskoj, prema podacima iz Popisa 2021., baptističkih vjernika ima minimalno 2.266, a zbog primijenjene neadekvatne metodologije čak ni približno točan broj nije bilo popisom moguće utvrditi (Matošević-Šeba-Knežević 2022: 16-17). Prema pak podacima tajništva SBC u RH, primljenim od glavnog tajnika Željka Mraza 20. srpnja 2024., baptisti u Hrvatskoj broje krajem 2023. ukupno 3.180 osoba u 39 mjesnih crkava i 11 mjesnih crkava u osnivanju, a narečeni broj uključuje krštene vjernike, djecu i ostale redovite posjetitelje bogoslužja (Mraz 2024).